

БІОГРАФІЧНІ СЕРІЇ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ТРАДИЦІЇ

Досліджено історію виникнення та видання книжкових біографічних серій, зокрема таких, як «Жизнь замечательных людей», «Життя славетних», «Уславлені імена», науково-бібліографічні серії Академії наук СРСР та УРСР і їхній вплив на розвиток української біографістики. Вивчення дискусій 60–80 рр. ХХ ст. щодо подальшого розвитку біографічних серій, а також підготовка та видання Інститутом біографічних досліджень НБУВ двох випусків біобібліографічного покажчика «Джерела української біографістики» (2004, 2006), дає можливість, на думку автора, простежити поступовий перехід від розуміння біографії як окремого жанру літератури до необхідності вироблення суто наукових підходів до цієї справи.

The history of appearing and publishing the book biographical series, such as «Lives of prominent people», «Lives of the glorious», «The celebrated names», the scientific bibliographical series of the Academy of Sciences of the USSR and Ukrainian SSR and their influence on the development of the Ukrainian biographical studies are investigated. The study of the discussions in the 1960–1980 s about the further development of biographical series and the preparation and publication of two issues of the biobibliographical guide «Sources of the Ukrainian biographical studies» (2004, 2006) by the Institute of biographical studies of V.I. Vernadsky National library give the possibility, in the author's opinion, to trace back an evolutionary transfer from the treatment of writing a biography as a distinct genre of literary work to the understanding of the necessity to elaborate scientific approaches to this work.

Біографічні видання завжди користувалися підвишеним попитом. Зазвичай, твори біографічного жанру, особливо наукові біографії видатних особистостей, мали не тільки велике пізнавальне та виховне значення, а й несли на собі відбиток епохи. Це дає нам змогу (вивчивши історію їх виникнення, коло видавців, цілі, переслідувані видавцями й авторами, коло читачів, наявний склад авторів і редакторів) зробити висновки про деякі тенденції в розвитку вітчизняної біографічної традиції.

Тісний зв'язок біографічних видань із педагогікою та ідеологією (цей вид історичного дослідження завжди використовувався державою як в ідеологічних, так і в патріотичних цілях) часто призводив до тенденційності в розвитку біографічних досліджень. Маючи на увазі те, що довгий час українська біографічна традиція розвивалася в загальноросійському та загальносоюзному контексті, всі здобутки та проблеми, досягнення та негативні процеси, характерні спершу для російського, зго-

дом — для радянського суспільства, знаходили свій відбиток і в українських біографічних виданнях.

Серед біографічних видань особливе місце належить випуску біографічних серій, що має давні традиції в дореволюційній Росії, Радянському Союзі та в Україні. Першою спробою видання в Росії біографічної серії універсального типу була «Біографічна бібліотека» «Жизнь замечательных людей» (далі — «ЖЗЛ»), організована відомим російським книговидавцем Флорентієм Федоровичем Павленковим¹ в 1890 р.. Після його смерті спадкоємці за заповітом поступово повинні були згорнути видавничу серію, а на виручені кошти відкрити безкоштовні народні школи. Тому до 1915 р. було перевидано окремі книги бібліотеки, але нових видань вже не було. Основною метою Ф.Ф. Павленкова було, за словами Н.А. Рубакіна², — покращувати читача, постійно революціонізуючи його свідомість, вводячи в широкий науковий обіг на зміну застарілим теоріям в навці, філософії, етиці, мистецтві — нові, що пробуджували в читача нові думки та спонукали до роздумів [1]. Своїх читачів Ф.Ф. Павленков бачив серед інтелігентного загалу, здатного самостійно мислити. У своїй видавничій діяльності він спирався на досить вузьке коло авторів. Шістдесят відсотків книг були написані дев'ятнадцятьма авторами [1, с. 114]. Більшість із них — лектори, публіцисти, літератори критики, перекладачі. Зазвичай, всі вони мали літературну освіту, частина володіли іноземними мовами, що було необхідною умовою, оскільки дві третини репертуару книжок стосувалися зарубіжних діячів.

Аналізуючи коло авторів, читачів, критерії відбору персоналій, можна зробити висновок, що не всі книги цієї серії були рівнозначні за якістю та висвітлювали в більшості своїй діяльність осіб гуманітарного профілю — письменників, істориків, художників, громадських діячів. Звісно, про українців не

¹ Павленков Флорентій Федорович (1839–1900) — російський книговидавець (Санкт-Петербург, з 1866 р.). Випустив більше 750 книг, зокрема серію видань «Биографическая библиотека» («Жизнь замечательных людей»), а також серії «Популярно-научная библиотека», «Библиотека полезных знаний», «Популярно-юридическая библиотека», «Сказочная библиотека» (більше 80 книжок), «Пушкинская библиотека» (40 книжок) і «Лермонтовская библиотека» (30 книжок).

² Рубакін Микола Олександрович (1861(2)–1946) — книгознавець, бібліограф, письменник. Займався проблемами вивчення книжкової справи, пропаганди книжки, керівництва читанням, самоосвітою тощо. Був близько знайомий із Ф.Ф. Павленковим. Рецензував багато його видань. Автор статей про Ф.Ф. Павленкова.

йшлося, якщо не брати до уваги Миколу Гоголя, якого російська історіографія вважала своїм письменником. За період виходу серії було видано 184 книги (остання книга серії позначена номером 191, та в порядковій нумерації відсутні номери 43, 104, 110, 111, 149, 172, 180) [2]. Тираж кожного видання був 8100 примірників [1, с. 7]. Щодо розподілу героїв серії за сферами діяльності, то більшість книг присвячена письменникам (64), ученим (53), громадським і політичним діячам, композиторам (10), художникам (7) [2, с.19]. Серію «ЖЗЛ» Ф.Ф. Павленкова називали «дешевою» (інколи, трамвайною, маючи, напевне, на увазі її зручний формат), оскільки кожна книжка коштувала 25 коп. Незаперечною заслугою Ф.Ф. Павленкова було те, що його бібліотека стала загальнодоступною й охоплювала широке коло імен діячів із різноманітними поглядами як у науці, так і щодо суспільних справ. До досвіду видання серії «ЖЗЛ» неодноразово зверталися в подальшому. Так, М.О. Рубакін у 1928 р. писав: «Ця бібліотека й досі незамінна щодо своєї соціальної та психологічної цінності. Вся вона складається із життєписів інтелігентних працівників усіх часів і народів. Це працівники, висунуті всіма суспільними класами і станами різних фахів і різних напрямків думки та тенденцій». І далі: «У кожній книжечці, дуже охайно виданій, від 80 до 100 сторінок, подається не лише життєпис одного з інтелігентів, а й окремо наголошено на його боротьбі з тим чи іншим виявом існуючого соціального ладу, чи то з неосвіченістю, чи то з насиллям, чи з експлуатацією, чи з деспотизмом, з одного боку, а з іншого постають один за одним образи борців, мучеників, працівників, то творців, то руйнівників, то людей світла, то служників тьми, і завжди на тлі їхньої доби та зробленої ними справи» [3] (тут і далі переклад — *Н.Л.*). Будучи людиною передових поглядів та наукового світосприйняття, Ф.Ф. Павленков присвячував сторінки своїх видань людям різноманітних поглядів (тому видання були нерівнозначні за якістю), наголошуючи, що: «Я не дресирвальник, а читачі не діти. Нехай з'ясовують самі, і творять власне, читаючи цікаві книжки». Основне своє завдання Ф.Ф. Павленков бачив у тому, щоб знайти читачів із новітніми поглядами і вже потім робити висновки. «Творити власне, — підсумовував М.О. Рубакін, — спонукати та примушувати творити власне — це й було для Павленкова найважливішим, дорогою та святою справою» [3, с. 233]. Павленківська серія стала першим універсальним зіб-

данням біографій. Загалом, позитивно оцінюючи досвід видання біографічної серії «ЖЗЛ» Ф.Ф. Павленкова, слід відзначити, що на цьому етапі розвитку біографічної традиції, від авторів не вимагалось дослідження особистості (дослідження внутрішніх причини тих чи інших вчинків особи, зв'язок між характером героя, вчинками та обставинами життя), а основна увага приділялася змалюванню «образу героя», чиї твори, як правило, в кращому випадку перераховувалися, але не аналізувалися. За словами В.І. Яковенка³, що були вірогідно виявом думки на той час усієї редакції: «...справжня біографія за своїм характером не передбачає критичної оцінки літературних творів» героя (Яковенко пише про Джонатана Свіфта) [4]. Винятком були біографії російських письменників, написані відомими критиками того часу (А.М. Скабічевським⁴, Є.А. Соловйовим-Андрієвичем⁵).

Таким чином, Павленківська біографічна бібліотека загалом була на той час на тому самому рівні що й біографіка, а саме: «...не піднімалася вище зв'язної розповіді про життя та діяльність чужої людини» [1, с. 110]. На думку Г.Й. Винокура⁶: «...в певному сенсі все це зовсім не біографії, і вже точно *не лише* біографії. Все це — відповідні історії (політична, військова,

³ Яковенко Валентин Іванович (1859–?) — літератор, земський статистик. Був одним із спалкоємців Ф.Ф. Павленкова, займався продовженням видавничої справи та, згідно із заповітом, відкриттям безоплатних народних бібліотек. Написав низку біографій для серії «ЖЗЛ» — Тараса Шевченка, Богдана Хмельницького, Миколи Гоголя, Томаса Мора, Карлейла, Огюста Канта, Адама Сміта.

⁴ Скабічевський Олександр Михайлович (1838–1910) — російський критик, письменник. Для Біографічної бібліотеки Ф. Ф. Павленкова «ЖЗЛ» написав біографічні нариси про Олександра Пушкіна, Михайла Лермонтова, Олександра Грибоедова, Олексія Писемського, Дмитра Добролюбова.

⁵ Соловйов Євгеній Андрійович (1863–1905) — російський письменник, критик. Для Біографічної бібліотеки Ф.Ф. Павленкова «ЖЗЛ» написав біографії Дмитра Писарева, Льва Толстого, Олександра Герцена, Миколи Карамзіна (під псевдонімом Смирнов).

⁶ Винокур Григорій Йосифович (1896–1947) — мовознавець, літературознавець, д. філол. н., професор МДУ. Автор праць із слов'янських мов, мови художньої літератури, текстології, проблем культури мови, стилістики та ін. Його праці з біографістики «Биография и культура» (М., 1927), «Биография как научная проблема» (М., 1924) присвячені проблемам філософсько-історичного трактування біографії. Покажемо, на думку автора, є те, що він ставився до біографії, з одного боку, як до мистецтва («мистецтво писати біографію»), з іншого — як до науки («...біографія, як і кожна інша історична наука, входить до кола проблем філологічної енциклопедії»). А філологію розглядає як особливий метод, заснований на критиці та інтерпретації.

літературна), до яких із причин суто технічних (зручність викладу, педагогічні потреби тощо), приєднуються і власне біографічні відомості» [5].

Ідею видання нової біографічної серії «ЖЗЛ» після Ф.Ф. Павленкова підхопив у 1916–1917 рр. Максим Горький. Та Перша Світова війна й революційні події 1917–1921 рр. перешкодили йому на той час втілити її в життя. Треба відзначити, що підходи в нього були дещо інші, зважаючи на нове історичне тло. Плануючи свою серію в період завершення Першої світової війни, Максим Горький, як і Ф.Ф. Павленков, мав на увазі широкого демократичного читача, насамперед, підростаюче покоління. На першому етапі розробки плану видання серії передбачалося розвивати її на основі видавництва «Парус», створеного Максимом Горьким разом із О.М. Тихоновим⁷ та І.П. Ладіжниковим⁸. У 1917 р. Максимом Горьким розроблено програму «Паруса», що дає змогу визначити мету нової біографічної серії. Видавці хотіли упорядкувати книжковий ринок шляхом здешевлення книги та чіткого упорядкування її розповсюдження і тим самим надати справі книговидавництва «соціально-педагогічний» зміст [1, с. 110]. Максим Горький прагнув в умовах воєнного лихоліття протистояти індивідуалізму та націоналізму, донести молодому поколінню любов і віру в життя, навчити його героїзму. «Потрібно, щоб людина зрозуміла, що вона творець і господар світу, що на ній лежить відповідальність за всі нещастя на землі, і їй же належить слава за все добре, що є в житті» [6].

Та історична ситуація знову змінилася. У Росії відбулася Лютнева революція, країна йшла до революції Жовтневої. Максим Горький гостро реагував на події. Його листування з Ромеюм Роланом (кінець 1916 р., березень 1917 р.) дає змогу говорити, що відбувся якісний перехід від ставлення до написання біографії як «зв'язної оповіді», до біографії, в якій має бути (в даному разі йшлося про біографію Людвіга Ван Бетховена) «нев-

⁷ Тихонов Олександр Миколайович (псевдонім — Серебров) (1880–1956) — радянський літературний діяч, письменник, видавець, працював із М. Горьким у видавництві «Парус». Після Жовтневої революції 1917 р. був директором видавництва «Всемирная литература», в 1930–36 рр. очолював видавництво «Academia», редагував журнали «Современный Запад», «Восток», «Русский современник».

⁸ Ладіжников Іван Павлович (1874–1945) — видавець, власник книжкової справи І.П. Ладіжникова в Берліні. З 1914 р. працював у видавництві «Парус» із М. Горьким. З 1921 р. проживав в Берліні.

переджена та цікава повість життя героя, еволюція його душі, визначальних подій його життя, переборених ним страждань і досягнутої ним слави» Іб, с. 9–101. І все це мало відбуватися, на думку Максима Горького, на історичному тлі. Такі підходи передбачали наукову об'єктивність і незаангажованість біографії. Іншим, на відміну від Ф.Ф. Павленкова, бачив Максим Горький і коло майбутніх авторів, — це мали бути кращі сучасні письменники. Саме автори мали реалізувати основну місію серії — забезпечити тісне спілкування молодого покоління з «героями» людства. В нових історичних умовах серія стала перед необхідністю значного звуження кількості імен і прискіпливого їх добору. Тому, порівнюючи підходи Ф.Ф. Павленкова з поглядами Максима Горького, слід відзначити, що з погляду висвітлення особистості, нова серія вигравала, але водночас втрачала в питаннях добору персоналій. Люди, в житті яких були чорні плями і, навіть, напівтіні, не мали права на представництво в серії. Крім того, Максим Горький, на відміну від Ф.Ф. Павленкова, в доборі імен перевагу надавав вітчизняним «героям». Але це мало бути принципово нова біографічна серія, що орієнтувалася на наукову об'єктивність як критерій підходу до самої особи героя, якій мав бути притаманний підвищений інтерес біографа саме до особи (її життя, еволюція душі), орієнтація на письменника як майбутнього автора. Велика увага приділялась справі творчої спадщини героя. Такі підходи (часто вони залишалися проголошеними лише на папері), власне, свідчили про значно вищий якісний рівень біографічної традиції, не зважаючи на ідеологічну обмеженість.

Однак час вносив свої корективи в ідеї Максима Горького щодо біографічної бібліотеки. Його першочергова орієнтація на висвітлення «душі героя» за допомогою кращих письменників зіткнулася з започаткованою традицією радянського історичного роману (його гілки — роману-біографії), що на перше місце ставив історичні постаті. Таким чином, від його ідеї відокремився такий напрям як біографічний роман, автором якого був письменник. Біографічній серії залишилася традиційна частина — просвітницька. В нових умовах ця складова посилювалася, що вимагало і нових підходів до пошуку авторів. Ким він мав бути: письменником, ученим чи психологом? Не маючи чітких поглядів із приводу стилю та манери написання біографій, редакція «ЖЗЛ» надавала перевагу художньо-публіцистичному жанрові, що передбачав, з одного боку науковий нарис, а з іншого — хв-

ложній жанр його втілення. На практиці, в 30-ті рр. ХХ ст. (до смерті Максима Горького) серія була, в основному, зорієнтована на біографії вчених, винахідників (зокрема й світового рівня). Однак на практиці розкриття особистості героїв поглиналося аналізом історичної доби. Висвітлення особистості (внутрішні ривші життя та творчості), не дивлячись на намагання Максима Горького, попри все, залишалося на другому плані. З середини 40-х рр. перевага в репертуарі серії надавалася діячам комуністичної партії та революційного руху.

Таким чином, розглядаючи ставлення до біографії кінця ХІХ–30-х рр. ХХ ст., можна говорити про певні позитивні зрушення. Та в реаліях, прогресивні погляди Максима Горького щодо біографії увійшли в протиріччя з практикою радянського суспільства. На загал, в кінці 20-х–на початку 30-х рр. ХХ ст. практично завершився період формування так званого «марксистського підходу» до художньої, історико-літературної та науково-популярної біографістики, який має відлік ще з початку 20-х рр. [7]. Зрештою, серія «ЖЗЛ» не була позбавлена всіх недоліків ідеологізованих видань (досить обмежене коло героїв — революціонери, видатні представники науки та культури, герої соціалістичного будівництва), що особливо виявилось з середини 40-х років. Оцінюючи стан біографічних досліджень за період 1917–30-х рр., В.В. Баженов пише: «...як і досі, біографія слугує на загал цілям увіковічення пам'яті героїв боротьби за перемогу пролетарської революції в нашій країні» [8].

Від 1938 р. серія почала випускатися видавництвом ЦК ВЛКСМ «Молодая гвардия». Під час війни вона взагалі перестала виходити — аж до 1946 р. (щоправда, видавалися серії «Великі російські люди» та «Великі люди російського народу») [9]. Дискусії щодо подальшої долі серії «ЖЗЛ» продовжувалися в 50-х і в 60-х рр. ХХ ст.. Випадковість обраних осіб, низька художня якість книжок стали улюбленою темою критики середини 50-х рр. У цей час, за влучним висловом І.Л. Беленького: «...зникає будь-яка подібність теоретичної самосвідомості. Лише навколо проблеми історико-біографічного роману подекуди спалахують суперечки, які становлять в наш час лише історіографічний інтерес» [10]. У 50-х рр. ХХ ст. точилася дискусія й навколо проблеми жанру серії (науково-популярна чи науково-художня біографія). Вона виявила протиріччя науково-художньої біографії (неможливості в одному творі об'єднати факти та вигадку). Все це вимагало розширення жа-

нрових меж серії, вироблення нових критеріїв добору імен, розробки загально прийнятної структури видань. У цілому, було визнано приналежність біографії до сфери літератури.

Кінець 50–початок 60-х рр. ХХ ст. став періодом переосмислення багатьох істин, проте, як не дивно, для біографічних досліджень це був «мертвий сезон». Лише в середині 60-х рр. ХХ ст. ситуація змінюється. Так звана «відлига» відкрила нові можливості для творчості, що відразу виявилось в усіх сферах життя. Як завжди, в періоди звільнення від ідеологічної диктатури в літературі, мистецтві та навці активізується інтерес до особистості, її внутрішнього світу та ролі в розвитку суспільного, духовного, економічного та політичного життя. В 60-ті рр. ХХ ст. редакції ставили завдання підвищення наукового, ідейного та художнього рівня книг серії, висувалися вимоги дотримання єдиних стандартів щодо наукового та довідкового апарату книг [9, с. 134, 136].

Підсумовуючи, можна твердити, що в 30-ті рр. людина минулого цікавила як авторів біографічних творів, так і читачів «ЖЗЛ» здебільшого в зв'язку з епохою, в якій вона жила: в 50-ті рр. — в зв'язку зі справою, якою займалася, а в 60-ті (період «відлиги») — стала нарешті цікавити і тих, і інших сама по собі. Та в будь-який період радянської історії біографічна серія (з огляду на її потужний виховний потенціал і вплив на підростаюче покоління) була підпорядкована, насамперед офіційній ідеології, що робило дуже вузьким коло осіб, які ставали «героями» біографічних видань. Негативні тенденції, як-то: перенасиченість екскурсами в історію галузі суспільної діяльності та подробицями історичного тла, — вимагали негайних змін в серії, що зайшла в глухий кут. Розглядалися варіанти можливості видання матеріалів до біографій — спогадів, щоденників, автобіографій, поєднання видання нарисів і монографії в одній серії, висвітлення лише однієї сторони діяльності чи періоду життя особи [1, с. 146].

У загальносоюзній серії «ЖЗЛ» українських діячів дуже мало. Вивчення довідкових видань серії (« 40 лет «ЖЗЛ» 1933–1973» (М., 1976) і «Каталога-прейскуранта на книги серии «Жизнь замечательных людей» (М., 1990), дало змогу виявити видання, присвячені українським діячам на її сторінках впродовж 1933–1985 рр. (див.: Лодаток А). Це трохи більше 30 книг, присвячених українським письменникам, революційним і військовим діячам, діяльність яких вписувалася в межі офіційної

історіографії. Тим паче, що видання присвяченні Миколі Гоголю, Богданові Хмельницькому, Тарасові Шевченкові перевидавалися по декілька разів. Лише кілька видань присвячені діячам української науки (В.І. Вернадському, Є.О. Патону). Зрозуміло, зовсім відсутні біографічні видання про борців за українську незалежну державу.

Уже в час згасання «відлиги» 60-х, в 1966 р. в Україні, за прикладом «ЖЗЛ», було започатковано власну серію літературних і науково-популярних біографій «Життя славетних», що з 1977 р. стала називатися «Уславлені імена». Її випускало видавництво «Молодь». У зверненні до читача Івана Цюпи (автор першого випуску серії «Через терни до зірок. Юрій Коцюбинський» (К., 1966)) було чітко визначено читачку аудиторію, цілі та коло майбутніх «героїв». Основна аудиторія серії це, насамперед, молодь, мета видання — ознайомити читача з життєписами великих, відомих й маловідомих, напівзабутих, але не менш гідних уваги діячів українського народу — революціонерів і полководців, письменників і композиторів, гетьманів і ватажків народних повстань, вчених і мандрівників, винахідників і митців.

Як свідчить репертуар книг серії «Життя славетних» за 1966–1977 рр. (див.: Додаток Б), основними жанрами, що використовувалися авторами були: документальна повість, героїчна повість, біографічна повість, біографічний роман, документальна розповідь, історична повість. Час від часу в серії видавалися збірники, присвячені одній особі, що знову ж таки вміщували короткі біографічні (нариси, повісті, спогади) та колективні збірки, як-то: Ю. Калугіна, «Декабристи на Україні: Життя славетних» (К., 1971); «Новатори» (К., 1974); «Хлібодари» (К., 1975); М. Ляховецького «Льотчики» (К., 1977). За період 1966–1977 рр. в серії було видано 35 випусків (в порядкових номерах відсутній 19 номер). Щодо довідкового апарату видань серії «Життя славетних», то майже всі без винятку книги містять додаток «Основні дати з життя та діяльності» та лише окремі із них мають посилання на літературні джерела (про М.І. Кибальчича, Григорія Чечета, І.І. Манжуров, Ю.Л. Мельникова, Я.О. Галана, М.Л. Духова, І.К. Карпенка-Карого (Тобілевича), М.О. Островського). Показчик імен подано лише в другому випуску серії — Іваненко В., Кравець А. Його чекала галактика. Микола Кибальчич: Документальна повість (К., 1966). Автори випусків 15 та 18 (Калугін

Ю.І. Декабристи на Україні: Життя славетних. — К., 1971 та Шибаньов О. Євген Гребінка. — К., 1972) в примітках подають короткі біографічні довідки про осіб, які згадуються в виданнях. Авторами серії були здебільшого письменники, зрідка — історики. Всі без винятку видання ілюстровані фотографіями. Практикувалися також переклади з російських оригіналів (Беляєв В., Йолкін А. Ярослав Галан. — К., 1974; Дубинський І. Віталій Примаков. — К., 1977). Видання серії «Життя славетних» мали однаковий формат і художнє оформлення (формат 70×108, обкладинки різнилися лише кольором). На обкладинці вмішувалося зображення героя твору.

З 1977 р. серія біографічних творів «Життя славетних» плавно переросла в серію з назвою «Уславлені імена». Було змінено формат (84×108), до середини 80-х рр. ХХ ст. художнє оформлення залишалось однаковим, та згодом книги серії виходили без загальноприйнятих ознак. У цій серії за 1977–1991 рр. було видано ще 41 випуск (серія продовжила нумерацію попередньої) (див.: Податок В). У жанровому вимірі значних змін не відбулося, хіба що її межі було розширено за рахунок роману, роману-біографії, біографічного есе. Документальні та історичні повісті авторами серії більше не практикувалися. Не зважаючи на те, що й надалі автори вмішували в кінці видання «Основні дати життя та діяльності», інколи навіть «Коротку бібліографію», серія все більше набирала ознак художньої. Історичний метод дослідження, що використовувався літераторами, все більше втрачав науковий підхід.

В умовах задумливої атмосфери «застою» 70–80-х рр. ХХ ст. серія могла лише виконувати роль популяризатора офіційних ідеологічних та історичних постулатів радянської влади. Тому слід визнати, що для української біографічної традиції видання серій «Життя славетних» та «Уславлені імена» не принесло великих проривів із погляду розвитку науково-практичних проблем біографіки та формування методологічних засад наукової біографії. Біографічна традиція, що активно почала розвиватися в Україні зі створенням Постійної комісії УАН-ВУАН (1918–1933 рр.) для складання біографічного словника діячів Україна, була зруйнована сталінськими репресіями проти української наукової та літературної інтелігенції в 30-х рр. ХХ ст. [11]. Національна біографістика тривалий час стояла на службі ідеологічного забезпечення потреб радянського суспільства. Українські біографічні серії покликані були

виконувати, насамперед виховні завдання, оскільки, за словами російської дослідниці серії «ЖЗЛ» З.К. Соколовської: «Біографічні твори, більше, ніж інші види літератури, сприяють гармонійному розвитку читачів, їхній самоосвіті та самовихованню. Оповідючи про життя і творчість діячів минулого чи наших сучасників-революціонерів, прогресивних громадських, державних і військових діячів, представників культури, науки, літератури та мистецтва, всіх виробничих і соціальних сфер життя суспільства, інженерів і винахідників — ці твори подають яскраві зразки для наслідування (що особливо важливо для молоді), є впливовим ідеологічним засобом, що формує політичні та патріотичні переконання, слугують джерелом нового знання, розширюючи загальноосвітній кругозір читачів, удосконалюючи уявлення про етику поведінки та естетичні погляди» [2, с. 17]. Тому й коло «героїв» української біографічної серії було досить обмеженим. Видавці змушені були чітко дотримуватися принципу дозованого подання матеріалів про видатних діячів України, та й то з огляду на їх громадсько-політичні погляди. Замовчувалися імена тих діячів української науки та культури, які працювали на благо національної ідеї, до яких радянська влада прикріпила ярлик «українських буржуазних націоналістів». Усі видання цього періоду, зокрема й біографічні серії, були жорстко регламентовані та підпорядковані вимогам офіційної історіографії. Дослідники могли репрезентувати лише тих осіб, які не були заборонені цензурними списками. Всі спроби вийти за межі канонізованих радянською владою персоналій, що містили загальні енциклопедії, були марними. Довгий час український читач був позбавлений можливості дізнатися правду про справжніх національних героїв. Щоб заповнити прогалину в кількісному вимірі, видавництва змушені були перевидавати (і не один раз) книжки про одних і тих самих осіб.

Дослідження репертуару серії «Життя славетних» засвідчує, що на цьому етапі розвитку української біографіки простежується період повної належності біографії до літературного жанру — в цій царині свободи було трохи більше, ніж на ниві історичного знання. Цікавим є той факт, що російські біографічні серії «ЖЗЛ» час від часу ставали основою для розгортання наукової дискусії щодо науково-теоретичних і практичних проблем біографістики. А українські біографічні серії «Життя славетних» та «Уславлені імена» чітко дотримувалися тих стандартів, що були

вже апробовані радянською історіографією в «центрі».

Водночас, хоч і дуже повільно та обмежено, в Україні вироблялися й наукові підходи до біографії. З кінця 50-х рр. ХХ ст. відновлюється видання історико-біографічних праць, переважно в вигляді ювілейних або некрологічних біографій, збірників на пошану певної особи, окремих нарисів і біобібліографії. З 1956 р. започатковано видання серії ювілейних біобібліографій під назвою «Бібліографія вчених Української РСР», що може сприйматися і як біографічна серія, оскільки кожній із бібліографій передувала ґрунтовна вступна біографічна стаття. Однак, слід зазначити, що вступні біографічні нариси ґрунтувалися на матеріалах про наукові здобутки вченого, власне біографічні елементи мали бути лише ілюстрацією до наукової діяльності особистості та практично не мали індивідуальних ознак. Біобібліографія, як правило, видавалася як поточна прижиттєва довідкова література Академії наук Української РСР і, в більшості випадків, — на пошану нині діючих академіків. Отже, значна кількість імен залишилася поза увагою цих видань, а велика кількість видатних українських вчених (особливо періоду існування ВУАН) практично повністю ігнорувалась.

Значно далі в плані розробки науково-практичних проблем біографістики та формування методологічних засад наукової біографії вдалося просунутися на той час засновникам і учасникам нової науково-біографічної серії Академії наук СРСР, рішення про видання якої було прийняте в 1959 р.. За планом серія повинна була мати чіткий науково-дослідний характер, але бути доступною широкому колу читачів. При цьому, однак, було прийнято рішення публікувати винятково біографії вчених-природознавців і техніків, які виглядали більш-менш нейтральними щодо гострих питань суспільно-політичного життя [12].

Пізніше розвиток науково-технічного прогресу, зростання інформаційних потоків у світі спонукали науковців до заснування нових наукових, академічних біографічних та біобібліографічних серій. Саме науковій біографії належить, на нашу думку, останнім часом провідна роль у справі піднесення якісного рівня всіх інших типів біографічної літератури. Біографіка все більше перетворюється на сферу переважно наукових історико-біографічних досліджень. З'являються численні серії наукових біографій. Аналіз сучасних здобутків і проблем у цій галузі повинен стати предметом ґрунтовних наукових досліджень.

1. *Померанцева Г.Е.* Биография в потоке времени. ЖЗЛ: замыслы

и воплощения серии. – М.. 1987. – С. 107.

2. *Соколовская З.К.* 300 биографий ученых. О книгах серии «Научно-биографическая литература» 1959–1980. – М.. 1982. – С. 19.

3. *Рубакин Н.А.* Из истории борьбы за право книги. Флорентий Федорович Павленков // Книга. Исследования и материалы. – М. 1964. – Вып. 9. – С. 235.

4. *Яковенко В.И.* Д. Свифт, его жизнь и деятельность. Биографический очерк. – Спб.. 1891. – С. 90.

5. *Винокир Г.* Биография и культура. – М.. 1927. – С. 43.

6. *Горький М.* Письма к писателям. – М.. 1936. – С. 10.

7. *Чишко В.С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. – К.. 1996. – С. 61.

8. *Баженов В.В.* Биографические исследования в советской историографии (1917–середина 30-х годов) // Исторические записки. – 1977. – Вып. 98. – С. 252

9. *Волхова Г.Л.* Серия ЖЗЛ / Вопросы истории. 1965. – № 5. – С. 129.

10. *Беленький И.Л.* Биография как историко-культурная проблема // Историческая биография. – М.. 1990. – С. 145.

11. Постійна комісія УАН-ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933: Документи. Матеріали. Дослідження. / авт.-впоряд. С.М. Ляшко. – К.. 2003.

12. *Соколовская З.* 200 биографий ученых. О книгах серии «Научно-биографическая литература». – М.. 1974. – С. 384–387.

Лодаток А

Осипов К. Богдан Хмельницкий. – М.. 1939.

Бас И.Л. Иван Федоров. – М.. 1940.

Водовозов Н.В. Николай Васильевич Гоголь. – М.. 1945.

Осипов К. Богдан Хмельницкий. – 2-е изд., перераб. – М.. 1948.

Брагин М.Г. Ватутин: Путь генерала. – М.. 1954.

Лебедев В.А., Ананьев Ю.В., М.В. Фрунзе. – М.. 1957.

Патон Е.О. Воспоминания. – М.. 1958.

Пияшев Н.Ф. Воровский. – М.. 1959.

Лысенко О. Микола Лысенко: Воспоминания сына. – М.. 1960.

Могилевский Б.Л. Артем (Федор Сергеев). – М.. 1960.

Славитский А.О. Прасковья Ангелина. – М.. 1960.

Хинкилов Л.Ф. Тарас Шевченко. – 2-е изд., перераб. – М.. 1960.

Гимилевский Л.И. Вернадский. – М.. 1961.

Степанов Н.Л. Гоголь. – М.. 1961.

Хинкилов Л.Ф. Франко. – М.. 1961.

Голубев Г.Н. Житие Даниила Заболотного. – М.. 1962.

Миронов Г.М. Короленко. – М.. 1962.

Пишьяк Н.Е. Богомолец. – М.. 1964.

Прибытков В.С. Иван Федоров. – М.. 1964.

Канівеи В.В. Кармалюк. – М., 1965.
Хинкилов Л.Ф. Шевченко. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 1966.
Гимилевский Л.И. Вернадский. – 2-е изд. – М., 1967.
Брандис Е.П. Марко Вовчок. – М., 1968.
Марьямов А.М. Повженко. – К., 1968.
Коиубинская И.М. Михаил Коцюбинский. – М., 1969.
Поридоминский В.И. Пирогов. – М., 1969.
Беляев В.П., Елкин А.С. Ярослав Галан. – М., 1971.
Костенко А.И. Леся Українка. – М., 1971.
Лошии Ю.М. Скворода. – М., 1972.
Ликин А.А., Гладков Т.К. Николай Квзнецов. – М., 1972.
Беляев П.Ф., Елкин А.С. Ярослав Галан. – 2-е изд. – М., 1973.
Гладков Т.К., Кизя Л.Е. Ковпак. – М., 1973.
Гладков Т.К., Кизя Л.Е. Ковпак. – 2-е изд. – М., 1973.
Карпенко В.В. Шорс. – М., 1974.
Золотисский И.П. Гоголь. – М., 1979.
Золотисский И.П. Гоголь. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1984.

Додаток Б

Пюпа І. Через терни до зірок. Юрій Коцюбинський: Героїчна повість. – К., 1966.
Іваненко В., Кравець А. Його чекала галактика. Микола Кибальчич: Док. повість. – К., 1966.
 Сторінки великого життя / Г.М. Третяк, В.І. Приходько (впоряд.) – К., 1967.
Радченко І. Мандрівки Василя Барського: Док. повість. – К., 1967.
Колісниченко І., Плачинда С. Неопалима купина. Роксолана. Гв-левицивна. Прокопович. Березовський. Ведель. – К., 1970.
Симоненко П. Григорій: Документальна повість. – К., 1968.
Смирнов О. Командарм Фелько. – К., 1969.
Калигін Ю. «Командую флотом. Шмідт». – К., 1969.
Глихенький М. Михайло Максимович: Біогр. повість. – К., 1969.
 Слово про Корольова. – К., 1970.
Канівеи В. Славний лицар. Устим Кармалюк. – К., 1969.
Шарипов А. Генерал армії Черняхівський. – К., 1970.
Костенко А. Леся Українка. – К., 1971.
Палажченко О. Подвиг комісара. Семен Руднєв. – К., 1970.
Калигін Ю. І. Декабристи на Україні: Життя славетних. – К.: Молодь, 1971.
Ісаєвич Я. Юрій Прокобич. – К., 1972.
Заремба В. Іван Манжюра. – К., 1972.
Цибаньова О. Євген Гребінка. – К., 1972.
 19 номер пропущено.
Дрозд В. Ювеналій Мельников. – К., 1972.

- Ільєнко І.* Григорій Квітка-Основ'яненко. – К., 1973.
Кравиов Л. Борис Жаданівський. – К., 1973.
Пюпа І. Василь Сухомлинський (Добростворець). – К., 1973.
Бєляєв В., Йолкін А. Ярослав Галан. – К., 1974.
 Новатори / Ред. Н.Б. Марченко: Біогр. нариси. – К., 1974.
Обихова Л. Юрій Гагарін: Повість-спогад. – К., 1974.
Шаповал І. Володимир Маковський. – К., 1974.
Александров В.Є. Леонід Лутугін. – К., 1975.
Колесникова М., Колесников М. Ріхард Зорге. – К., 1975.
Сергійчик В.І. Микола Духов: Біогр. повість. – К., 1975.
 Хлібодари: Збірник / Упорядник Н.Б. Марченко. – К., 1975.
Пільгик І.І. Іван Карпенко-Карий (Тобілевич): Біогр. повість. – К., 1976.
Островська Р. Микола Островський. – К., 1976.
Дибинський І. Віталій Примаков. – К., 1977.
Ляховецький М. Льотчики. – К., 1977.

Додаток В

- Дибинський-Михадзе І.М.* Камо. – К., 1977.
Калита В.Т. Микола Стражеско: Біографічна повість. – К., 1977.
Косач Ю.А. Амвросій Бучма. – К., 1978.
Килаковський В. Северин Наливайко: Роман – К., 1978.
Козак С. Михайло Гришко: Біогр. повість. – К., 1978.
Камов Б.М. Аркадій Гайдар: Біогр. повість. – К., 1978.
Конотопець Н.І. Микола Кашенко. – К., 1980.
Тельнюк С. Павло Тичина: Біогр. повість. – К., 1979.
Ігнатенко А.Г. Кіндрат Рилєєв: Біогр. повість. – К., 1979.
Вриблевська В. Соломія Крившельницька: Роман-біографія. – К., 1979.
Безхитрий М.М. Сергій Васильківський: Біогр. повість. – К., 1979.
Конфорович А.Г., Сорока М.О. Остроградський: Біогр. роман. – К., 1981.
Малишевський І.Ю. Євген Патон: Біогр. роман. – К., 1981.
Байдиков Г.П. Валерій Чкалов: Біогр. повість. – К., 1981.
Маградзе Е.С. Давид Гвдзіамшвілі: Біогр. роман. – К., 1981.
Плачинда С.П. Олександр Довженко: Біогр. роман. – К., 1981.
Козак С.Д. Григорій Верьовка: Біогр. повість. – К., 1981.
Власенко І.М. Олександр Палалін: Біогр. повість. – К., 1982.
Калита В.Т. Панило Заболотний: Біогр. повісь. – К., 1981.
Кизьмін М.П. Григорій Косовський. – К., 1982.
Костенко А.І. Андрій Малишко: Біогр. повість – К., 1981.
Кагарлицький М.Ф. Оксана Петрусенко – К., 1983.
Товстиха Є.С. Кирило Степенко. – К., 1982.
Малевич А.Ф. Анатолій Свидницький: Біогр. повість. – К., 1984.

- Кинешька Л.І. Маштакова К.О. Надія Кривпська. – К.. 1982.*
Драч І.Ф. Григорій Сковорода. – К.. 1984.
Килаковський В.М. Максим Кривоніс. – К.. 1984.
Чіп Б.М., Оганесян О.Г. Микола Тимоненко. – К.. 1984.
Драч І., Кримський С., Попович М. Григорій Сковорода. – К.. 1984.
Маєвич А.Ф. Анатолій Свидницький. – К.. 1985.
Сорока. М.О. Михайло-Кавчунник. – К.. 1986.
Островська Р.П. М. Островський: Біоґр. повість. – К.. 1985.
Рисинів В.Н. Мар'ян Крившельницький. – К.. 1986.
Ігнатенко Г.Г. Володимир Короленко: Біоґр. повість. – К.. 1986.
Плачинда С.П. Юрій Яновський. – К.. 1987.
Александров В.Є. М. Фрунзе: Біоґр. повість. – К.. 1987.
Венгловський С.А. Ілля Репін. – К.. 1988.
Сергійчик В.І. Микола Луков: Біоґраф. повість. – вид. 2-ге, доп. – К.. 1988.
Попович М.В. Микола Гоголь. – К.. 1989.
Томенко М.Л. Микола Трублаїні. – К.. 1990.
Горак Р.Л. Лесь Мартович. – К.. 1991.
Маєвич А.Ф. Микола Скрипник. – К.. 1991.